

Стефанишин Н.М.

ДОГОВОРИ В СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 347.122

Постановка проблеми. Різкі зміни, що відбуваються в суспільстві за останнє десятиліття впливають на всі сфери суспільного життя, в тому числі, й на сферу охорони здоров'я. Так, Covid-2019, жорстока війна, що розпочалася в Україні з 24 лютого 2022 року, розгорнута антитерористична операція, що мала місце в нашій державі з 2014 року, тощо, призводять до погіршення стану навколишнього природного середовища та екологічної безпеки і не унеможливають, а ще й сприяють появі різноманітних захворювань, що погіршують стан здоров'я людини, негативно впливають на функціонування усіх систем людського організму, в тому числі, й на репродуктивну систему, що й відображається на низькому рівні народжуваності в Україні та демографічній ситуації загалом. Тому, перед медициною, сьогодні, постають все нові виклики та завдання з приводу пошуку та застосування різного роду медичних технологій, що сприяють у підтримці здоров'я людини та вирішенні проблем, що, на жаль, мають місце в об'єктивній дійсності. Однією із таких медичних технологій є застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), що надають можливість людині відчувати радість материнства та батьківства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свої наукові праці запропонованій тематиці присвячували В. Біленко, К. Москаленко, Р. Майданик, І. Сенюта, С. Булеца, Н. Стефанишин та інші вчені.

Метою даної статті є дослідження правових конструкцій, що врегульовують цивільно-правові суспільні відносини в сфері надання медичних послуг із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільних відносин впливає на всі сфери суспільного життя, і, водночас, ставить низку завдань, що потребують вирішення. Однією із таких сфер, звісно, є медицина. Сьогодні медицина досягла такого рівня розвитку медичних технологій, що дозволяє, здебільшого, кожному пацієнту отримати якісну медичну послугу та досягти поставленої мети. Люди, котрі з різних причин позбавлені можливості мати дітей можуть отримати відчуття батьківства за допомогою застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). У зв'язку з цим, виникають суспільні відносини, які потребують їх належного правового регулювання з огляду на особливості застосування допоміжних репродуктивних технологій, способів такого застосування, прав та обов'язків особи, котра їх використовує та особи, котра їх надає, наслідків, що мають чи можуть мати місце для пацієнта, ну, і, звісно, актуальним є питання юридичної відповідальності.

Незважаючи на ефективність методики допоміжних репродуктивних технологій і значні успіхи у її ефективному застосуванні, це питання стало предметом жвавих дискусій, зокрема у контексті соціології, теології, етики та інших аспектів сучасних знань. При цьому, це питання є не менше гострим і при його осмисленні у цивільно-правовій площині. В чинному цивільному законодавстві відсутній самостійний закон, а відповідні відносини регулюються загальними нормами статей 7, 281, 284, 285, 286, 290 ЦК України [1], статтею 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я [2] та Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні» від 09.09.2013 №787 [3].

Найбільш вдалим індикатором для регулювання відносин із застосуванням ДРТ є договір в змісті якого відображається воля сторін договору, їх права та обов'язки і є спрямований на досягнення відповідних цивільно-правових наслідків, які виникають із спільних узгоджених дій його сторін. Так, у ЦК відсутній договір про застосування допоміжних репродуктивних технологій, проте, чинне цивільне законодавство забезпечує можливість укласти цивільно-правові договори, які не передбачені актами цивільного

законодавства, але відповідають загальним засадам останнього, зокрема, свободі договору, що, також включає в себе свободу в укладенні договору, звичаїв ділового обороту, вимог справедливості та розумності. Враховуючи вище наведене, можемо стверджувати, що договір про застосування ДРТ є непоіменованим цивільно-правовим договором, для якого характерні всі ознаки договору про надання послуг, загалом (ст.901 ЦК) [1], а також, ознаки договору про надання медичних послуг, оскільки, ми й відносимо договір про застосування ДРТ до групи договорів про надання медичних послуг.

Найбільш повну класифікацію договорів в сфері надання медичних послуг запропонувала А. Герц:

1) Класифікація договорів про надання медичних послуг залежно від суб'єктного складу:

а) види договорів про надання медичних послуг залежно від суб'єкта надання послуг (виконавця). Суб'єктами медичної діяльності можна вважати заклади охорони здоров'я, фізичних осіб, які здійснюють приватну медичну практику;

б) види договорів про надання медичних послуг залежно від пацієнта: – залежно від громадянства: договори про надання медичних послуг громадянам України, договори про надання медичних послуг іноземним громадянам, договори про надання медичних послуг особам без громадянства, договори про надання медичних послуг біженцям, які постійно проживають на території України; – залежно від того, на чю користь укладено договір про надання медичних послуг: договори про надання медичних послуг із пацієнтами – замовниками послуги, договори про надання медичних послуг із пацієнтами – третіми особами, на користь яких іншими замовниками укладений договір про надання медичних послуг; – залежно від віку пацієнта: договори про надання медичних послуг повнолітнім пацієнтам, договори про надання медичних послуг неповнолітнім пацієнтам.

2) Класифікація договорів залежно від особливостей послуг, які є предметом договору: – договір про надання косметологічних послуг; – договір про репродуктивні права фізичних осіб; – договір про надання хірургічних послуг (договір про надання хі-

ругічних послуг є різновидом договору про надання медичних послуг). Таким чином, вчена приходить до висновку про доцільність визнання «типу» найбільш широкою за обсягом формою систематизації цивільно-правових договорів, а всі інші класифікаційні форми (підтипи, види, різновиди тощо) є лише його складовими частинами [4, с.13–14].

Відповідно до п.1.2. Наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні» допоміжні репродуктивні технології (ДРТ) – це методики лікування безпліддя, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтів здійснюються в умовах *in vitro*. *In vitro* - техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом.

Згідно затвердженого Порядку, що наведений вище, визначено наступні види методик лікування безпліддя:

1) Внутрішньоматкова інсемінація (далі - ВМІ) спермою чоловіка або спермою донора є однією з форм лікування безпліддя і може бути проведена шляхом введення підготовлених (капацитованих) сперміїв у порожнину матки в період овуляції;

2) Інтрацитоплазматична інекція сперматозоїдів (ІКСІ) - метод запліднення, при якому ембріолог відбирає сперматозоїд і вводить його в ооцит за допомогою мікроманіпуляторів;

3) Екстракорпоральне запліднення - процедура, в ході якої яйцеклітини запліднюються спермою поза межами жіночого організму;

4) Кріоконсервація ооцитів, сперматозоїдів, ембріонів отриманого з яєчка або його придатка, оваріальної тканини та їх зберігання здійснюються за заявою на кріоконсервацію сперми, ооцитів, оваріальної тканини чи біологічного матеріалу, отриманого з яєчка або його придатка, та заявою на кріоконсервацію ембріонів;

5) Донація ооцитів, сперматозоїдів та ембріонів - процедура, за якою донори за письмово оформленою добровільною згодою надають свої статеві клітини-гамети (сперму, ооцити) або ембріони для використання в інших осіб при лікуванні безпліддя;

6) Сурогатне материнство - подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [5];

7) Преімплантаційна діагностика (далі - ПГД) моногенних і хромосомних дефектів в ооцитах та в ембріонах на етапі до ембріотрансферу, а також визначення статі ембріона для запобігання спадковим захворюванням, пов'язаним зі статтю, розроблена як альтернативний метод пренатальної діагностики для жінок, які мають високий ризик народження дітей зі спадковою патологією. Головною перевагою ПГД є зниження ризику спадкових захворювань та збільшення частоти настання вагітності (в деяких випадках), можливість відмовитися від інвазивних втручань на плодovому яйці та від переривання вагітності в разі виявлення патології. Дослідження можуть проводитись на полярних тільцях ооцитів, окремих бластомерах ембріона, клітинах трофоектодерми [3].

Аналіз законодавства щодо тлумачення змісту кожної із вище згадуваних методик дозволяє робити висновок про те, що застосування кожної із даних методик має свої особливості та може виступати предметом самостійного договору. Прикладом є договір сурогатного материнства, що знаходить своє відображення у статті 123 СК України [5].

Досліджуючи договір про застосування ДРТ В. Біленко зазначає, що це правочин, за яким одна сторона бере на себе зобов'язання надати медичну послугу з лікування безпліддя із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, які передбачають здійснення маніпуляцій з репродуктивними клітинами з метою запліднення і розвитку ембріонів, а також його виношування, а інша сторона зобов'язана оплатити надані послуги відповідно до встановлених договором умов. Відповідно ознаками такого договору є: оскільки репродуктивні права належать до основоположних прав людини і громадянина та забезпечують їх природне існування, виконання даного договору нерозривно пов'язано зі стороною договору, а саме фізичною особою, і передбачає ви-

конання зобов'язань особисто; договір про застосування ДРТ може бути укладено лише за наявності особистих медичних показань для проведення запліднення *in vitro*, що визначені у вказаному Порядку; стороною договору, що надає медичні послуги пов'язані із застосуванням ДРТ може виступати лише той заклад охорони здоров'я, що отримав ліцензію на здійснення даного виду діяльності; особливості сторін договору, зокрема, пацієнтом може виступати лише фізична (як чоловік, так і жінка), котра наділена повним обсягом цивільної правосуб'єктності [6, с.11].

Проаналізувавши положення законодавства України щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) можемо зазначити, що за правовою природою даний договір відноситься, як вже зазначалося вище, до групи договорів про надання медичних послуг, зокрема, репродуктивних медичних послуг, є консенсуальним, двостороннім, оплатним, строковим, непоіменованим цивільно-правовим договором предметом якого виступає медична послуга з лікування безпліддя із застосуванням ДРТ. Такий договір укладається з метою запліднення та розвитку ембріонів, їх виношуванням і як результат – народження дитини.

У підсумку слід зазначити, що відносини із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій потребують належного цивільно-правового регулювання на рівні держави, але, необхідно враховувати, що такі відносини носять особливий характер, що пов'язаний з особистісним життям фізичної особи і її природними правами, які є недоторканими та невідчужуваними – правом на материнство та батьківство, правом на життя, правом на охорону здоров'я, що гарантовані Основним законом держави – Конституцією України та Загальною декларацією прав людини.

1. *Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.05.2023).*
2. *Основ законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801–XII. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 13.05.2023).*
3. *Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні: Закон Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. Дата*

оновлення: 11.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

4. Герц А.А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг: дис. докт. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів, 2016. 421 с.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947–III. Дата оновлення: 19.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 13.05.2023).
6. Біленко В.І. Договірне регулювання відносин що виникають у зв'язку із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 27 с.
7. Біленко В.І. Види договорів про допоміжні репродуктивні технології. Підприємництво, господарство і право. 2018. №4. С.18-20. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/4.pdf> (дата звернення: 13.05.2023).

Стефанишин Н.М. Договори в сфері надання медичних послуг із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій

Запропонована стаття присвячена дослідженню договорів в сфері надання медичних послуг із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Автор зазначає, що розвиток суспільних відносин впливає на всі сфери суспільного життя, і, водночас, ставить низку завдань, що потребують вирішення. Однією із таких сфер, звісно, є медицина. Сьогодні медицина досягла такого рівня розвитку медичних технологій, що дозволяє, здебільшого, кожному пацієнту отримати якісну медичну послугу та досягти поставленої мети. Люди, котрі з різних причин позбавлені можливості мати дітей можуть отримати відчуття батьківства за допомогою застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ).

Covid-2019, жорстока війна, що розпочалася в Україні з 24 лютого 2022 року, розгорнута антитерористична операція, що мала місце в нашій державі з 2014 року, тощо, призводять до погіршення стану навколишнього природного середовища та екологічної безпеки і не унеможливають, а ще й сприяють появі різноманітних захворювань, що погіршують стан здоров'я людини, негативно впливають на функціонування усіх систем людського організму, в тому числі, й на репродуктивну систему, що й відображається на низькому рівні народжуваності в Україні та демографічній ситуації загалом. Тому, запропоновану тему слід досліджувати в цілісності виходячи з морально-етичних та правових норм, застосовуючи знання психології, соціології та історії.

Провівши наукове дослідження автор приходить до висновку, що найбільш вдалою конструкцію в цивільно-правовій площині, що врегулюватиме суспільні відносини з надання допоміжних репродуктивних технологій є конструкція цивільно-правового договору. Проте, відносини із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій потребують належного цивільно-правового регулювання на рівні держави, але, необхідно враховувати, що такі від-

Договори в сфері надання медичних послуг із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій носини носять особливий характер, що пов'язаний з особистісним життям фізичної особи і її природними правами, які є недоторканими та невідчужуваними – правом на материнство та батьківство, правом на життя, правом на охорону здоров'я, що гарантовані Основним законом держави – Конституцією України та Загальною декларацією прав людини.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, договір про надання медичних послуг, сурогатне материнство, цивільно-правовий договір, медичний заклад, пацієнт.

Stefanyshyn N.M. Contracts in the field of providing medical services with the use of assisted reproductive technologies

The proposed article is devoted to the study of contracts in the field of providing medical services with the use of assisted reproductive technologies. The author notes that the development of social relations affects all spheres of social life, and, at the same time, poses a number of problems that need to be solved. One of these fields, of course, is medicine. Today, medicine has reached such a level of development of medical technologies that allows, for the most part, every patient to receive high-quality medical service and achieve the set goal. People who, for various reasons, are deprived of the opportunity to have children can get a sense of parenthood through the use of assisted reproductive technologies (DRT).

Covid-2019, the brutal war that began in Ukraine on February 24, 2022, the ongoing anti-terrorist operation that took place in our country since 2014, etc., lead to the deterioration of the environment and ecological security and do not make it impossible, but also contribute to the appearance of various diseases that worsen the state of human health, negatively affect the functioning of all systems of the human body, including the reproductive system, which is reflected in the low birth rate in Ukraine and the demographic situation in general. Therefore, the proposed topic should be investigated in its entirety based on moral and ethical and legal norms, applying knowledge of psychology, sociology and history.

Having conducted a scientific study, the author comes to the conclusion that the most successful construction in the civil-law plane, which will regulate social relations for the provision of assisted reproductive technologies, is the construction of a civil-law contract. However, relations with the use of assisted reproductive technologies require proper civil law regulation at the state level, but it is necessary to take into account that such relations are of a special nature, which is related to the personal life of an individual and his natural rights, which are inviolable and inalienable - the right to motherhood and paternity, the right to life, the right to health care, which are guaranteed by the Basic Law of the State - the Constitution of Ukraine and the Universal Declaration of Human Rights.

Keywords: assisted reproductive technologies, contract for the provision of medical services, surrogate motherhood, civil law contract, medical institution, patient.